

**Posztmodern erők és konzervatív hősök. Nyíri Kristóf:
Kép és idő című kötete alapján**

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Németh Gabriella. „Posztmodern erők és konzervatív hősök. Nyíri Kristóf: Kép és idő című kötete alapján”. *Információs Társadalom* XI, 1–4. szám (2011): 208–216.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.X.2011.1-4.14>

A folyóiratban közölt művek

*a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.*

Németh Gabriella

Posztmodern erők és konzervatív hősök

Nyíri Kristóf 2011. *Kép és idő*. Budapest, Magyar Mercurius című kötete alapján

A *Halál és a Zsoldos* (1510) című Dürer-festményt látva a kép borítóján az olvasóban egyből felmerül a kérdés: hogyan őrzi és őrizheti-e a kép az időt? Amennyiben a válasz igen, milyen elvek szerint jelent a kép, hogyan ábrázolja az időt, és hogyan birkozhatunk meg egy posztmodern korban az idő-időtlenség, képlékenység és megfoghatóság, valamint a posztmodern-konzervatív paradoxonaival? Kép és képjelentés csak a múlt század végére vált a filozófia tudományának vizsgálati tárgyává, amelynek okát Nyíri egyértelműen a kommunikációtechnológia változásaiban látja. A XX. században a képfilozófia meghatározó alakjaként Ernst Gombrich-ot tartja, aki maga is változást mutat munkásságában: 1969-ben még úgy érvelt, a képek nem értelmezhetők szavak segítségével nélkül¹, 1978-ban már a „képek mint maguktól értetődő természetes jelek”² gondolat mellett tette le a voksát. Nyíri azonban nem áll meg a képek és képjelentés vizsgálatánál. A képfilozófiához egy egységes időfilozófiát kíván kidolgozni, és a tényt, mely szerint az idő problémája a filozófia két és félezer éves létezése során nem oldódott meg, azzal magyarázza, hogy az idő problematikája a kép és képjelentés filozófiai vizsgálata nélkül nem oldható meg.

Helytálló időfilozófia helytálló képfilozófiát feltételez. Idő és kép egymásra utal, s kivált az idő valóságossága mellett csak a képjelentés valóságosságából kiindulva lehet érvelni.³

A kötet első négy fejezete konferencia-előadások kutatásait képezte, az ötödik, egyben záró fejezet itt jelenik meg először nyomtatásban. A katarzist megadó utolsó fejezetben egységgé állnak össze a korábban egymás mellé állított „képek”, és értelmet nyer a logika, amellyel ezen fejezetek egymásra építve valami újat, valami lényegit kívánnak közölni. A szerző maga is az idővel küzd, sokéves kutatásainak 5 mozaikját látjuk e kötetben, amelyeket újragondolva, frissítve tár elénk.

Nyíri kihívás elé állítja a recenziest: vajon megtörje-e a könyv lineáris jellegét, és az egyenként is lényegi mondanivalót hordozó fejezetek adott sorrendben való elemzését kísérelje-e meg, vagy a legnagyobb és a könyv csúcspontját, kép és konzervatív időnézet kapcsolatrendszerét bemutató utolsó fejezetet fejtse ki, elszakadva a lineáristól.

¹ Nyíri itt Gombrich E. 1969. *The Evidence of the Images* c. munkájára utal.

² A szerző itt Gombrich E. 1978. *Image and Code* c. munkáját érti.

³ Nyíri Kristóf 2011. *Kép és idő*. Budapest, Magyar Mercurius, 5.

Ezért a következőképpen járok el: a szerző által a különböző – és korábban tanulmányok és konferencia-kiadványok formájában megjelent – fejezetekből gondosan fűzött láncot lebontva elsősorban az utolsó láncszemre, *A konzervatív időnézet* című fejezetre összpontosítok, majd ebből kiindulva kívánok kapcsolatot teremteni az említett fejezet és az azt megelőző négy között a következő kérdésekre reflektálva:

A konzervatív időnézet című fejezet milyen viszonyban áll a témában korábban a konzervatívhoz kapcsolódóan megírt tanulmányaival? Miért más ez?

– Mi adja az első négy fejezet létjogosultságát a láncban?

– Milyen kapcsolatban áll a posztmodern időtudat és a kultúra a globalizáció jelen-ségének tekintetében?

– Feloldható-e a hagyomány posztmodern paradoxona egy online közösség értékeiben és normáiban?

– „Kétféleképpen lehet történeteket írni: az egyik fejezetekből, sorokból és szakvból áll; ezt nevezzük irodalomnak. De lehet az írás illusztrációk sorozata is; ezt nevezzük képtörténetnek.”⁴

– „A halhatatlanság már itt van. A feladat az, hogy felismerjük.”⁵

– „A jövő formálásának a jelen, de még inkább a jelenre ható múlt pontos ismeretéből kell kiindulnia.”⁶

– A konzervatív időnézet

Nyíri azt állítja, a konzervatív az életünkön kívül őrzi és őrizheti a jövőendő nemzedékek életének lehetőségét. Ezen törekvés pedig a család, a természet épségének, a kultúra és vallás megőrzésének a felelősségében áll. Mivel az ember egyéni élete az idő folyamában múlik el, de a nemzedékek egymásra következése az idő folyamában történik, a konzervatív létfelfogás elemzése időfilozófiai kihívás is egyben – érvel a szerző.

Konzervatívnak lenni az internet korában (2006) című tanulmányában Nyíri azt írta, a funkcionális konzervativizmus megőrzésre törekszik annak érdekében, hogy bizonyos kívánatosnak tartott változások valóban a kívánt hatás felé vezessenek. Egy olyan alternatív keretet javasolt, amely nem a hagyományok, hanem bizonyos specifikus stabilitások keretének tekinthető, és amely a *hálózott kommunikáció* illékonyaságaival helyezkedik szembe. Ezek a stabilitások: valódi helyek, változatlan dokumentumok, személyes kapcsolatok. A globalizáció által elvben lehetővé tett racionalitás és ideológiai nyitottság és kivált a globális információs társadalom kommunikációs közege – vagyis az internet – által kilátásba helyezett multimediális tudásgazdaság üres ígéretté válhat, ha fizikai, kognitív és emberi környezetünk nem rendelkezik a specifikus stabilitások minimumával.⁷ A szerző a *Kép és idő*ben tett állítása szerint az idő független mindenkorai életvilágunktól, de időtapasztalatunk nem. Időtapasztalatunkat és a hagyományt alapvetően befolyásolják a kommunikációtechnológiai újítások. Bár a fent ismertetett tanulmány állítása nem mond ellent a következőkben ismertetni kívánt fejezetnek, a

⁴ Idézet Töppfer-től Ernst H. Gombrich 1972. *Művészet és Illúzió: A képi ábrázolás pszichológiája*, Budapest, Gondolat, 304–306.

⁵ Nyíri idézi Julian Barbour 2000. *The End of Time: The Next Revolution in Our Understanding of the Universe* (1999). London, Phoenix, 15, 335.

⁶ *Kép és Idő*, 161.

⁷ Nyíri Kristóf: *Konzervatívnak lenni az internet korában*. *Információs Társadalom*, 2006/4, 9–17, 16–17.

jelen mű inkább a hagyomány poszmodern paradoxonáról és e paradoxon feloldásának – a konzervatív hős feladataként aposztrofált – kihívásáról szól.

Az idő metafizikája

Az idő metafizikáját áttekintve a szerző három különböző szemléletet állít egymás mellé: idő mint illúzió, az időtlenség világnézete, idő mint valóság.

Az időfilozófia két és félezer éves történetében az a gondolat uralkodik, hogy az idő múlása látszat és nem valóság. Mivel időfogalmunk alapvetően épít képélményeinkre, az időről csak metaforák – mindenekelőtt térbeli mozgás metaforái – által alkothatunk fogalmat. Az idő mint illúzió megközelítésben a szerző Kant, Platón, Ágoston, Einstein elméleteit és filozófiáját hozza fel példának, majd Heideggerre áttérve így ír: „A közönséges időmegértés” számára „az idő állandóan ’kéznél levő’ – ugyanakkor elmúló és megérkező – mostok sorozata.”⁸ A közönséges időbeliség tehát bizonyos egymásutániságot feltételezve, folytonosságot jelent. Heidegger ezzel a megközelítéssel megy szembe, amikor az időt kiterjedésnek, távnak fogja fel, a jövőt, múltat és jelent pedig az időbeliség mellérendeléseinek, kívülállásainak. Ez a mások által horizontális időként⁹ aposztrofált elmélet – vonja le a következtetést Nyíri – Heidegger számára nem jelent múltó időt, hiszen az eksztatikus idő így valójában sztatikus időként értelmezhető.

Nyíri McTaggartot idézve mutatja be azt az időfelfogást, mely szerint van olyan valóság, amely időtlenül létező, és amelyet az idő illúziója fed el.¹⁰ Ismét Heideggert idézi, aki összefüggést lát a múltó idő képzete – a közönséges időmegértés – és a lét valóságával szembenézni nem képes emberi élet között, amelyet hiteltelen embernek bélyegez. Az idő folyam hasonlatát a hiteltelenség világnézetével kapcsolja össze Heidegger. Az időtlenség világnézetének képviselői – kivéve az eszkatologikus világnézet képviselőit – általában is bizonyos nyugalom és csendes derű lelkiállapotát igyekeznek sugallni.¹¹ „Időtlen olyan ember, aki az élet élvezeteit úgy veszi, ahogy jönnek. És abban a mértékben, amennyire ilyenek vagyunk, [...] boldogabbak volnánk, ha mentesek volnánk a jövő iránti elfogultságunktól.”¹²

Nyíri nem lát természettudományos akadályt olyan filozófiai stratégia kidolgozásában, amely az idő valóságosságának – az idő valóságos múlásának – köznapifelfogását, az idő múlására vonatkozó köznapifilozófiát alkalmazza.¹³ Ezt a common-sense irányultságú stratégiát konzervatív stratégiaként tartja számon a szerző, és felépítésében négy elméleti pillér alkalmazását tartja relevánsnak:

⁸ Martin Heidegger 1967. *Sein und Zeit* (1927). Tübingen, Niemeyer, 422.

⁹ William Barrett: The Flow of Time. In Richard M. Gale 1968. (szerk.): *The Philosophy of Time: A Collection of Essays*. London, Macmillan, 356.

¹⁰ The Relation of Time and Eternity. In J. Ellis McTaggart, *Philosophical Studies* S. V. Keeling 1934. (szerk.). London, Edward Arnold, 135.

¹¹ *Kép és Idő*, 134.

¹² Richard M. Gale: Time, Temporality and Paradox. In R. M. Gale 2002. (szerk.): *The Blackwell Guide to Metaphysics*. Oxford, Blackwell Publishers, 75.

¹³ *Kép és Idő*, 139.

A *James–Mürsterberg-féle pszichológia* azt állítja, hogy az idő észlelése mint testi érzetek erdője fogható fel. Az üres időt ugyanis nem vagyunk képesek tapasztalni, csakis az időben zajló eseményeket. A kiterjedés nélküli pillanatként elképzelt jelen csupán filozófiai absztrakció, a tudat nem képes egyetlen pillanatra fókuszálva összeszűkülni, a jelenben mindig ott van a múlt és a jövő is.¹⁴

Arnheim képelemélete a mozgásérzékelésünk és a testünkről formált belső képeink közötti összefüggést látja, és a nyelvi jelentés alapjaiként határozza meg a belső képet. Azt mondja, a deszkriptív gesztusok, valamint vonalas rajzok segítségével közelebb juthatunk ehhez a közeghez. Arnheim szerint – írja Nyíri – verbális konstrukcióinknak azáltal van jelentésük, hogy mentális képeket közvetítenek, és ezek a képek a valósággal való fizikai érintkezés tapasztalataiból erednek.¹⁵

A *Lakoff–Johnson-féle metaforaelmélet* szerint alapvetően meghatározó metaforák végső forrását a fizikai tárgyakhoz a saját testünkhöz fűződő tapasztalatok képezik. Bevezetik a kényszerítő erő sémáját, és azt állítják, az erő fogalma az erővel kapcsolatos fizikai, testi tapasztalatunkból ered. Nyíri ebből a képből vezeti le az idő múlásának tapasztalatát, és az idő múlását fizikai erőként aposztrofálja. Eszerint a jövő szigorú értelemben nem létező, idővel való küzdelmünket újabb és újabb jelenek teremtése alkotja, amely fizikai erőt igényel.¹⁶

C. D. Broad időfilozófiai álláspontja szerint a jelennel semmi sem történik azáltal, hogy múlttá válik, csupán az, hogy a *világ történetének egészéhez a létezés friss szeletei adódtak hozzá*. Broad ezt a növekedést nevezi *keletkezésnek*. Fontos pontja az elméletnek, hogy a jövőbeliség tulajdonsága semmilyen eseményhez nem tartozhat.¹⁷

A jelen múltba tűnésének Nyíri szerint jelentőséget kell tulajdonítanunk. Hivatkozik itt az ősi kultúrákra, amelyekben az egyéni halál közösségi szinten egy fenyegető, közösségbomlasztó erő¹⁸ veszélyét rejti, amely ellen a védekezést a halottak képpé konzerválása, halotti maszk, múmia stb. jelentik. Az ősi kultúrákban az egyén halála a közösséget felbomlással fenyegeti, amely ellen a közösségnek védekeznie kell. A halottak képpé konzerválása, a múmia vagy a halotti maszk erre irányuló törekvések.

Történelem és időtudat

„A jövő formálásának a jelen, de még inkább a jelenre ható múlt pontos ismeretéből kell kiindulnia.”¹⁹

¹⁴ A szerző itt William James 1980. *The Principles of Psychology* c. munkájára utal (New York, Henry Holt, 1. köt., 224–290.)

¹⁵ A szerző itt Rudolf Arnheim 1954. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. Berkeley, University of California Press, illetve *Visual Thinking* 1969. Berkeley, University of California Press című műveire utal.

¹⁶ Nyíri itt elsősorban George Lakoff – Mark Johnson 1980. *Metaphors We Live By* című munkájára hivatkozik (Chicago, University of Chicago Press.)

¹⁷ A szerző ezen a ponton C. D. Broad 1923. *Scientific Thought* című munkájára épít. (London, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.)

¹⁸ Ezen a ponton Nyíri Hans Belting 2001. *Bild-Anthropologie: Entwürfe für eine Bildwissenschaft* című művére utal (München, Wilhelm Fink Verlag, 147).

¹⁹ *Kép és idő*, 161.

A szerző évtizedek óta foglalkozik a hagyomány problematikájával, és saját bevalása szerint többször zsákutcába futott. 1985-ben elkészült *Hagyomány és gyakorlati tudás* című írásában kifejtette, mindenfajta elméleti tudás alapjául a gyakorlati tudás szolgál.²⁰ A tudás hagyományokban őrződik meg, és a racionális tudás is hagyományokon alapul. 1988-ban *A hagyomány filozófiájához* címmel publikált esszéjében Nyíri a hagyományt „olyan szokásként vagy – általánosabban – intézményként határozta meg, amely nemzedékek egymást követő során át, tudatosan múltba –tekintően, kételyek nélküli természetességgel elfogadásra talál”.²¹ Nyíri az esszében arra a következtetésre jut, hogy bár a hagyománynak közösségépítő szerepe van, a modern gyakorlat a hagyomány „tényleges felmorzsolódását mutatja”.²² A hagyomány funkcionalitásának átlátása a hagyomány kötelező érvényének elsorvadásához vezethet. A 90-es években Nyíri a hagyomány problematikáját a szóbeliség-írásbeliség paradigma felől tekintette át.²³ Ezen kutatások arra vezetik a szerzőt, hogy különbséget tegyen elsődleges és másodlagos hagyományok között.²⁴ Az audiovizuális kor ugyanis ismételten a reflektálatlan átvétel új formáit hozta el. Nyíri *Hagyomány és képi gondolkodás* című tanulmányában Riesmanre utal, amikor azt állítja, bár az audiovizuális kommunikáció romboló hatással van a helyi közösségekre és hagyományokra, mégis képes visszahozni a „hagyományosság bizonyos jellegzetes kognitív képleteit”.²⁵ Nyíri ezután szakít a szóbeliség-írásbeliség paradigmával, és a képi gondolkodás problematikája felé fordul. Állítja, a hagyomány filozófiájában a legnagyobb paradoxon, hogy minél inkább átlátható egy hagyomány funkciója, hasznossága, annál többet veszít kötelező érvényéből. *Hagyomány és képi gondolkodás* című tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a multimediális világban ez a paradoxon kevésbé éles, lévén, hogy bár a dinamikus kép és szöveg a racionális gondolkodás kritikai közegét alkotja meg, a kép a szöveghez képest közvetlenebb és erősebb hatást gyakorol az érzelmekre, amelynek következtében könnyebben teszi lehetővé az azonosulást.²⁶

A *Kép és Idő* szintén tárgyalja a hagyomány kérdését, azonban alapvetően a képi gondolkodás, illetve a konzervatizmus keretei között. A szerző szerint az idő független mindenkori életvilágunktól, de időtapasztalatunk nem. A különböző korokban más-más kihívásokkal kell megküzdenünk, amelyek következtében a konzervatív ember idővel való küzdelme is más formát ölt a hagyományos, modern és posztmodern társadalmakban. Nyíri a fejezetben három kor időtudatát jellemzi, kiegészítve az eszkatológikus időtudattal, amely szerinte semmilyen korban nem érzi otthon magát.

Nyíri *A hagyomány ideje* című alfejezetben azt állítja, hogy képi ábrázolások egyaránt szolgálhatják gyakorlati és elméleti tudás hagyományozását. A szóbeli hagyományozás elsődleges funkcióját az elméleti tudás megőrzésében látja. A funkcionális ha-

²⁰ Nyíri Kristóf: *Hagyomány és gyakorlati tudás. Medvetánc*, 1985/4–1986/1, 77–90.

²¹ Nyíri Kristóf: *A hagyomány filozófiájához. Világosság*, 1988/8–9, 551–555.

²² Nyíri Kristóf: *Hagyomány és képi gondolkodás. A Zemplényi F. és mások által szerkesztett Látóköri kötet* 2003. c. kötetben, Budapest, Gondolat, 333–349, 332.

²³ Nyíri Kristóf 1992. *Tradition and Individuality*. Dordrecht, Kluwer, és Nyíri Kristóf. *Társadalmi kommunikáció. In Replika*, 1993/11–12.

²⁴ Nyíri Kristóf: *Hagyomány és képi gondolkodás, a Zemplényi F. és mások által szerkesztett Látóköri kötet* 2003. c. kötetben, Budapest, Gondolat, 333–349, 334.

²⁵ Uo. 335.

²⁶ Uo. 345.

gyomány tartalmában a jelenhez igazodik, a hagyomány nem közvetíti a múlt objektív képét. Az elsődleges szóbeliség közege az időtapasztalat ciklikusságát adja, a lineáris időtapasztalat csak a könyvnyomtatás korával jön el. Nyíri ezen a ponton felteszi a kérdést: „Vajon nem a képi kommunikáció természetében magában rejlik-e, hogy inkább a mozdulatlanra dermedni látszó, nem pedig az előre mozgó idő képét erősíti?”²⁷ A képek sorozata alkalmas lehet nemcsak időben ismétlődő, de időben előrehaladó események elmesélésére, illetve egymással keveredő idősíkok bemutatására is.

Az eszkatológikus időtudatról Nyíri azt írja, hogy ez az az időtudat, amely semmilyen korban nem érzi otthon magát. Képek sorozata nem alkalmas az eszkatológikus időtudat megragadására. A végső jövő már olyannyira itt van velünk, hogy valójában jelen életünk meghatározó keretét adja. Időbeli változásról nemigen kell magának képet alkotnia. Jövőnk itt van jelenünkben, már megtörtént. A viszonyokat másképp látni, s épp ezáltal radikálisan megváltoztatni: ez az alapja az evilági eszkatológiának.²⁸ Nyíri azt állítja, az eszkatológikus időtlenség nem az örökkévalóság időtlensége.

A polgári-konzervatív időtudat ábrázolásánál Nyíri Mumford időelméletére²⁹ épít, amelyben megkülönbözteti a mechanikus és szerves időt. Eszerint a mechanikai idő több irányba mozog, felgyorsítható és visszafordítható, míg a szerves idő kevésbé rugalmas, csak egyirányba mozog. A szóbeliség kultúrája nem közvetíti a múlt objektív képét; csak az írás által alakulnak ki a történeti távolság érzékelésének kezdetei – írja a szerző. A könyvnyomtatás kultúrája hozta el a haladás fogalmát, valamint a modern történeti tudat kialakulását. A történeti tudat „a törekvés, hogy a múltat a maga fogalmaiban értsük meg”.³⁰ A modern polgár a haladás eszményeit kívánta a valóságba átültetni egy vélt jövőkép alapján, ezzel szemben a konzervatív feladat a polgári korban a jövő formálása a jelen, és a jelenre ható múlt ismerete alapján – írja a szerző.

A posztmodern időtudat a szinte valós idejű kommunikáció gyakorlatát eredményezte különböző időzónákhoz tartozó emberek között. Nyíri röviden elemzi a kommunikációtechnológia időtapasztalatunkra gyakorolt hatását. Az „idősíkok keveredésének” (136) jelensége a telegráfiával kezdődött, majd a telefonnal és kinematográfval folytatódott. Az időnek a film által közvetített implicit tapasztalata nem a lineáris időtapasztalat volt. A globális televíziózás és a számítógép az időt végessé, diszkrété és ciklikussá tette. A számítógépből elhívott szöveg mindig jelen idejű, minden történetiség híján van. A posztmodern időtudatot – az idő képlékenységének és többsíkúságának tudatát – szintén formálja a mobiltelefon. Ennek következtében a nyilvános objektív idő hatalma megszűnik, a XX. század utolsó évtizedeire az óra uralma diszfunkcionálissá válik a decentralizált tömegtársadalom számos területén.³¹

Amennyiben elfogadjuk a szerző állítását, amely szerint a kommunikációtechnológia újításai az időtapasztalatot változtatják meg, és amennyiben elfogadjuk azt is, hogy a posztmodern időtudat többsíkú és képlékeny, úgy fel kell tennünk a kérdést, hogy a nyilvános, objektív idő megszűnésének oka elsősorban a posztmodern időtapasztalat, avagy a posztmodern időtudat következménye?

²⁷ *Kép és idő*, 155.

²⁸ *Kép és idő*, 156.

²⁹ Lewis Mumford 1963. *Technics and Civilization*. 2. kiad. New York, Harcourt Brace & Co., 16.

³⁰ J. H. Plumb 1969. *The Death of the Past*. London, Macmillan, 82, 118.

³¹ *Kép és idő*, 165–166.

Heroikus konzervatizmus

Nyíri szerint a mobilidő a szerves, vagyis természeti és mechanikus idő új egyvelegét hozza létre. A természeti idő ciklikussága, valamint a mechanikus idő linearitása által a tervezhetőség és az előrelátás valamilyen szinten biztosított volt. A mobilidőgazdálkodás, írja Nyíri, viszont a posztmodern konzervatív helyzetét látszik tükrözni abban az értelemben, hogy „olyan körülmények között kell az élet őrzését szolgáló mindenkori következő lépéséről döntenie, amikor csupán az életfeltételek folytonos változásában lehet biztos”.³² A posztmodern embernek szerinte nincs eleve adott jövőképe, viszont – folytatódik a 148-as lábjegyzetben a gondolat – újra és újra megalkotja annak új és új nézetét.

A technológia által determinált posztmodern időtapasztalat nem tekinthető paszszív befogadásnak a posztmodern ember részéről, hiszen ő – ahogy Nyíri is érvel a Lakoff–Johnson-metaforaelméletre hivatkozva – erőfeszítést gyakorolva építi a jelent. Ezen erőfeszítések a környezet folytonos változásai közepette valósulnak meg. A hagyomány paradoxonának posztmodern idejében az emberi kezdeményezőkézség és aktivitás megnövekedésével párhuzamosan tekinthető-e annyira befogadónak és kritikátlanak az ember, hogy a posztmodern kommunikációs eszközök által diktált új időtudat új hagyományait el tudja fogadni? Vagy fordítva kérdezem: vajon az aktív felhasználás meg tudja-e dönteni a tömegszellemet, és az aktív felhasználók szubjektív kreativitásának teret engedve átformálni az idő képét? Nyíri a választ a konzervatívban látja, és a hiteles időnézet megőrzésében.

A szerző szerint belső képi világunkat, valamint a bennünket körülvevő környezetet mozgóképek alkotják. Az állóképet a mozgóképek szélsőséges eseteként határozza meg, amelyek csak abban az értelemben tekinthetők konzervatívnak, hogy rögzít egy adott elképzelést vagy tudást. Az animáció, mozgókép tekinthető azonban teljes értékű jelentéshordozónak, ugyanis nemcsak rögzít, de érvel is.

A posztmodern konzervatív számára az életeleven kép és kivált az ismeretlen jövőt próbaképpen megelevenítő mozgókép a gyakorlati-elméleti gondolkodás nélkülözhetetlen közege.³³

Heideggerrel szemben a hiteles embert a posztmodern konzervatív szemszögéből a következőképpen határozza meg: „az ismeretlen jövő nyomásával szemben a jövő nemzedékek életéért cselekedő ember”. A hiteles ember a szerző számára a konzervatív ember.

Heroikus konzervatizmus című alfejezetében, amely a kötet lezáró része is egyben, Nyíri megkülönböztet – Dosztojevszkij *Karamazov testvérek* című regénye alapján – gyorsan végrehajtható és lassú hőstettet. A posztmodern konzervatizmusra a szerző szerint mindig jellemző bizonyos hősiesség, mivel áldoz a tanulásra, megőrzésre és elméleti, valamint gyakorlati tudásra egyaránt. A heroikus konzervatizmus lassú hőstett, különös tekintettel a *hagyományőrzés paradoxonára*. Nyíri záró soraiban a posztmodern konzervatív ember felelősségére, feladatára utal. Eszerint a feladat mindenkori megoldásának nincs általános képlete, de tanulással, kitartó munkával és barátságokkal megőrizhetjük hiteles időnézetünket.

³² *Kép és idő*, 167.

³³ *Kép és idő*, 169–170.

A szerző által fűzött elméleti lánc

A *Szemléletesség, avagy a tudományos realizmus láthatára* című fejezetben Nyíri szerint minden olyan metafora jelentés nélküli, amely nem vizualizálható, és ahol a matematikát már nem támogatják képek,³⁴ ott a common-sense realizmus kell hogy érvényre jusson. A kötet zárófejezete tesz kísérletet ezen metaforák kapcsán egy hiteles stratégia felvázolásához.

A *Kép és metafora Wittgenstein filozófiájában* című fejezetben Nyíri amellet érvel, hogy bár Wittgensteinnek nem sikerült egységes képelméletet kidolgoznia, érdekes gondolatokat vetett fel a képek működéséről, a vizuális alakzatok jelentésközvetítő szerepéről, szó és kép különbözőségéről és összefüggéseiről. Wittgensteint Nyíri posztmodern-posztliterális-konzervatívnak tekinti. Nyíri állítja, hogy a mindennapi nyelv sosem létezett és nem is létezhetett metaforák nélkül. A Wittgenstein képfilozófiájára vonatkozó kutatások inkább elszigetelt kísérletek sorozatát mutatja. Nyíri önmagát is bírálja, amikor a témában 2000–2001-ben összeállított tanulmányainak hiányosságait ítéli meg. Akkor Gombrich, Wollheim, Kenny, Genova, Mitchell és Roser munkásságára utalt. Ma kiegészítené Aldrich, Scholz, Biggs és Boehm kutatásaival is. Bár a fent említett szerzők utaltak Wittgenstein képfilozófiájára, ám a nagy áttörés nem következett be.

Az *Ernst Gombrich képről és időről* című fejezetben Nyíri Gombrich két állítását emeli ki:

A képek jelentéshiányosak, hacsak nem mozgóképek – ha tehát nem az időben történnek.

Az idő fogalmilag csak a térbeli mozgás metaforái, azaz végső soron képei által ragadható meg.³⁵ Ezen állításokból vezet le a későbbiekben a mozgóképnek a posztmodern konzervatív elméleti-gyakorlati gondolkodásában játszott szerepét.

A *Képek a természetes teológiában* című fejezetben a szerző egy az idézetben említett jellegű fenomenológia kidolgozását kísérli meg annak értelmében, hogy megdöntse a természetes teológia fő áramában elhangzott vádakot, melyek szerint a képek verbális interpretációt igényelnek ahhoz, hogy szemlélőjük kifejezetten kereszténynek ismerhesse fel őket. Kritikával illeti többek között Swinburne, Kretzmann és Alston munkáit. Farrerre építve – aki a vizuális képeket természetes jelentéshordozókként határozta meg, szemben a szóképekkel, amelyeknek jelentése konvenciókon alapszik – Nyíri azt vallja, az emberi gondolkodásban a vizuális alapvetőbb, mint a verbális. Mindkettőt megelőzi a motorikus dimenzió, valamint a '80-as évektől kezdve a fogalmi metafora-elmélet ad elméleti képet arra nézve, hogy kinesztetikus érzékelések hogyan segítik a képi sémák kialakulását. Ez a gondolat vezet be a konzervatív időnézet tárgyalását. Bár a fejezet nem illeszkedik teljesen a lánc koherenciájába, a Nyíri által javasolt fenomenológia a képek önmagukon túli, kiterjesztett jelentését kívánta bizonyítani, illetve a nem látható ábrázolhatatlanságát cáfolni.

A *konzervatív időnézet* című fejezetben Nyíri különösen izgalmas módon érvel:

³⁴ Itt példának Hermann Weyl 2000. *Philosophie der Mathematik und Naturwissenschaften* (7. kiad., München, Oldenbourg Verlag, 150.) című könyvében leírt Minowski-Weyl-féle tér-idő értelmezését hozza.

³⁵ *Kép és idő*, 57-

– a posztmodern időnézet és kommunikációtechnológia kapcsolatrendszeréről és összefüggéseiről;

– a hagyományok paradoxonáról a posztmodern-konzervatív ember életében;

– kép és metafora posztmodern gondolkodásban betöltött szerepét illetően.

Azonban fel kell tennem három kérdést a mű egészére vonatkozóan és azt továbbgondolva:

A posztmodern időtudatnak miben áll a globális természete? Beszélhetünk-e egyáltalán globálisról az ideák sokszorozódásának, az idősíkok keveredésének és a képi jelentések megsokszorozódásának korában? A különböző kultúrák között tapasztalható kontextuális, proxemikai és időszemantikai mechanizmusokra nem tér ki a szerző, bár a posztmodern kifejezés általánosító jelleggel fedi le a világ társadalmait. A lokalitás-globalizáció természetéről, illetve egymást kiegészítő minőségéről Nyíri ugyan átfogó elméletet vázol fel *Globális társadalom és lokális kultúra a hálózottság korában*³⁶ című tanulmányában, valamint a *Hagyomány filozófiájához* című esszéjében azt írja: „a hagyományok legitimitását egy szekularizált világban aligha biztosíthatja más, mint a *hagyományok szabad versenye*”.³⁷ Azonban nem sokat mond sem ott, sem pedig a *Kép és időben* az eltérő kultúrák időkezeléséről.

A kommunikációtechnológiai újítások, illetve ezek hagyomány- és képmegőrző funkcióinak elemzésekor érdemes lenne a Nyíri által egyébként máskor idézett technológiai determinista elméletek gyakorlati alkalmazása arra nézve, vajon a posztmodern korban megtalálható médiumok az időnek vagy a térnek dolgoznak-e, mennyire tartósak, illetve nem tartósak? A képi megőrzés ennek alapján történő értelmezése milyen következtetéseket tartalmaz az internet és az új elektronikus médiumok használata alapján a konzervatív hősről/hősnek?

Végezetül: miben áll az online közösségiség rítusainak hagyományteremtő és hagyománykonzerváló szerepe? Nyíri szerint a halál a közösség felbomlásával fenyeget, ámde miben áll az online közösségek *időtlen időben* és virtuális térben való létezése? Egy hagyományokra sóvárgó világban nem lehet-e az online közösségi létforma egy alternatív válasz a hagyományok paradoxonának kérdésére: időtlenül és az *áramlások terében* létező közösségnek lehet-e hagyományteremtő és megőrző szerepe? Lehet-e hiteles konzervatív hős egy időtlenül létező online közösség?

³⁶ Az Evangelische Akademie Tutzing által 1998. márc. 20. és 22. között Rothenburg o.d.Tauberban rendezett Testestül-lelkestül hálózva: A kommunikációs technológiák nyújtotta új tapasztalatok (Leibhaft vernetzt: Neue Erfahrungen mit Kommunikationstechnologien) című konferencián tartott előadás szövege alapján.

³⁷ Nyíri Kristóf: *A hagyomány filozófiájához*. 8. *Világosság*, 1988/8–9. (Újranyomatva Keresztút c. kötetben, Budapest, Kelenföld Kiadó, 555.)